

NOTES

UN MAPA DE PART DE L'ILLA DE MALLORCA DE L'ANY 1594 (CIRCA)

Ramon Diaz
Antoni Ginard
Climent Picornell
Onofre Rullan
Joana M^a. Seguí

INTRODUCCIÓ

Amb motiu de l'exposició sobre 700 anys de cartografia de les Illes Balears (PICORNELL, SEGUÍ, GINARD, 1986) hom pogué contemplar un dels exemplars cartogràfics més antics conservats en relació a l'illa de Mallorca. Es tracta d'un *Mapa de part de l'illa de Mallorca*, un manuscrit en tinta i colors, de 576 x 428 mm., anònim, sense indicació de la data ni el lloc de realització, però que podria datar-se a finals del segle XVI, més concretament Circa 1594, car anava en una *Relación de las diligencias y preventiones de Guerra que se an hecho en este Reyno de Mallorca durante los 18 de septiembre... hasta el día presente que contamos 20 de octubre del mismo año de 94*. El document es conserva a l'Archivo General de Simancas (Madrid).

Representa la part central de la Serra de Tramuntana (al nord de l'illa), des dels vessants orientals del Teix fins a la zona occidental de Lluc. És un mapa fet amb finalitats clarament defensives al qual l'àrea representada tendria la funció d'una vertadera acrópolis que serviria con a loc de defensa i de refugi en moments de perill i que estaria situada, no ja damunt un turó a la part alta d'una ciutat, sinó als cims més

alts de l'illa. Una funció que algunes zones de la Serra de Tramuntana tengueren pels reductes de la població romana i àrab.

En termes generals, el mapa en qüestió no implica una gran innovació de tipus cartogràfic, tot i que està realitzada a una època en què els avanços cartogràfics en matèria de projeccions i perfeccionament dels mapes foren bastant destacats.

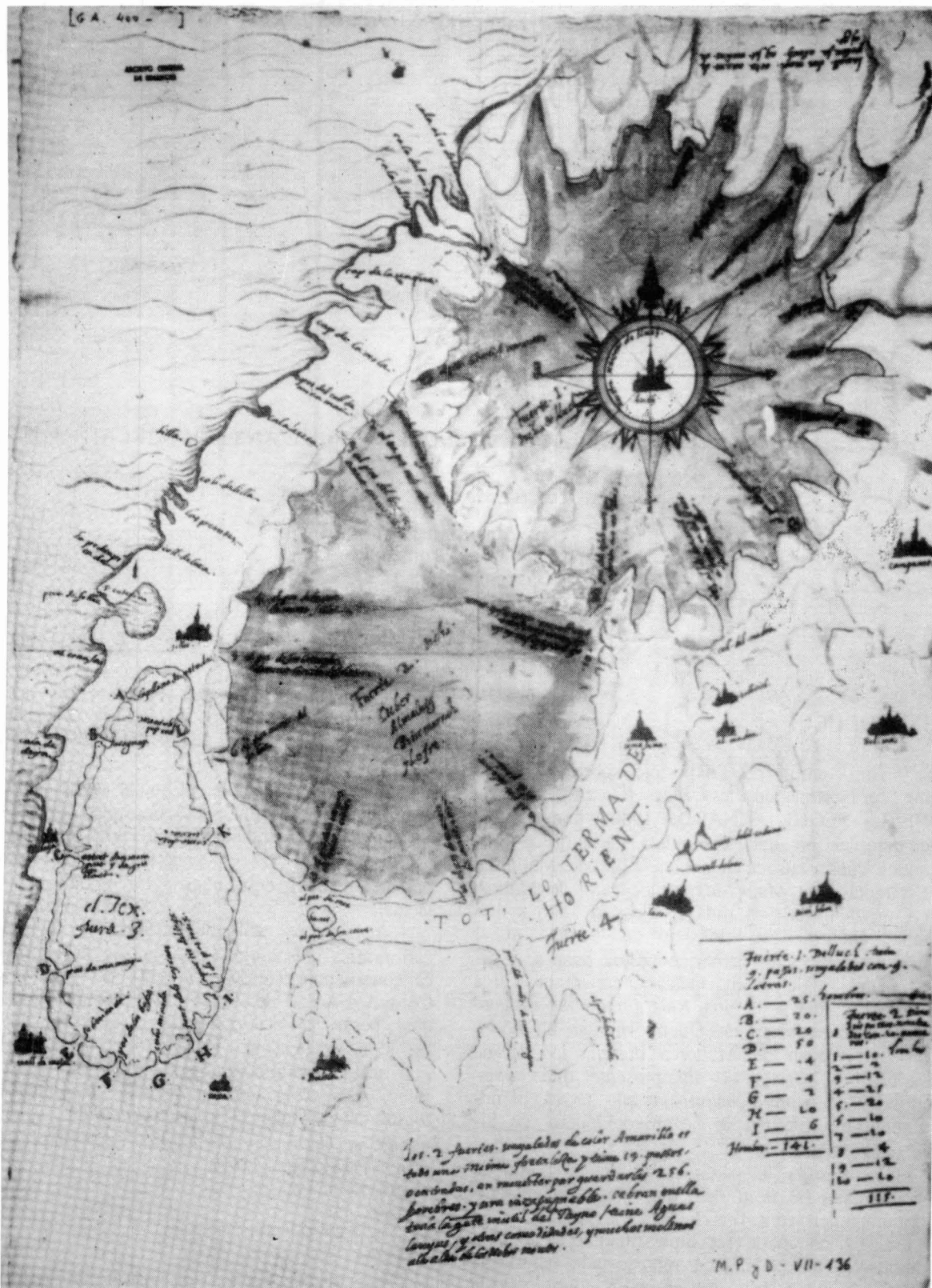
Ara bé, és, sens dubte, un dels exemplars cartogràfics més antics de l'illa. En principi, sols es coneix una referència anterior d'un acord del Consell d'Aragó de 29 de novembre de 1584 pel qual, per a la dotació a l'illa de torres de defensa, s'encarregava a l'historiador Joan Binimelis una traza, un modelo y ejemplar de todo el reino, para tener delante de sus ojos, presentes todos los lugares, particularmente aquellos donde se hubiesen de edificar las expresadas torres (PASCUAL, 1899).

EL RERAFONS HISTÒRIC

Als darrers anys del regnat de Felip II (1556-1598) els afers de la gran política internacional de l'Imperi giraven entorn a la repressió dels aixecaments político-religiosos de Flandes i

ACQUA CORRE
DE MARCHE

by means of the force of gravity
by which the water runs off

Fuente 1. De la cual se toma
2. pagos. regados con 4.
letras.

A.	25	letras.
B.	20	
C.	20	
D.	50	
E.	4	
F.	4	
G.	7	
H.	10	
I.	6	
Hombres - 141.		
	7	4
	9	12
	10	10
		117.

Los 2 fuertes regados de color Amarillo es
todo uno. Misma fuerza de agua y tiene 19. pagos.
con rindes. en rindes por guardanos 256.
pavidos. y ara incalculable. sobre en ella
zona la parte vital del Reyno para. Aguas
limpias y otras comodidades. y muchos molinos
de la vida de la gente.

va les lluites amb la competència hegemònica amb Anglaterra (la lluita no s'aturà el 1588 amb la derrota de la Gran Armada).

A la Mediterrània, malgrat la victòria cristiana a Lepant (1571) havia reportat una relativa tranquil·litat front als turcs, molestava la presència musulmana, que era un perill constant per a les zones de costa, les quals suposaven sempre una frontera molt vulnerable.

Les incursions dels turcs posaven permanentment en perill les costes de la Mediterrània, de tal manera que el rei havia arribat a decretar l'evacuació de Menorca (que havia estat atacada l'any 1535 per Barbarossa) i a pensar seriosament a abandonar les Balears.

A nivell intern, la situació s'havia complicat sobretot després dels problemes amb els moriscs, ja que feien temer possibles connexions amb els turcs.

A Mallorca durant la segona meitat del segle XVI eren constants les incursions de pirates barbarescs i turcs a les zones litorals. La relació es llarga: Pollença (1550), Alcúdia (1551), Valldemossa (1552), novament Alcúdia (1558), Sóller (12561, amb el capità Angelats i les valentes dones), Andratx (1578), altra vegada Valldemossa (1582)... Durant aquest període, el perill venia de la mar, la qual cosa fou un factor decisiu pel fet que l'illa donàs l'esquena a la mar i es tancàs dins ella mateixa.

Els continus atacs des de l'exterior i el temor a les naus turques que rondaven per la Mediterrània urgiren la defensa de l'illa. Al no disposar d'una armada vàlida per una defensa activa, s'iniciaren llargues i costoses obres de fortificació. Es traçaren els plans d'unes noves murades Ciutat (que començaren a construir-se l'any 1562), mentre que a les costes es seguien aixecant torres de defensa i vigilància.

Paral·lelament, es conserven plànols de l'entrada del port de Maó amb el Castell de Sant Felip (Martín de Izurza, 1597), així com plànols de les murades i fortificació (Traça de Iviça, Juan Bautista Calvi, circa 1555; Traça del estado en que està la fortificació de Iviça..., 1579; Diseño de una parte del catillo de Ibiza, Antonio Saura, 1597) i del port d'Eivissa (Iviza, Fraún, 1578). De més lluny, també existeix un plànol de la fortificació de l'Alguer (Sardenya) de circa 1578.

És evident que la inseguritat derivada de les incursions puntuals i del constant perill latent, obligaven a prendre mesures per a la defensa, que, pels qui no la practicaven amb les armes a la mà, la forma més segura era cercar-se un amagatall ben arcerat. La darrera podria ser la característica més definidora del mapa que aquí es descriu de circa 1594.

Per altra part, pel que fa a l'existència i conservació del mapa que es comenta, cal as-

senyalar que les característiques de l'administració implantada per Felip II afavoreixen l'existència de documents de l'època. La centralització administrativa a una cort fixada a Madrid a partir de 1561 obligava a enviar informació escrita de tot el que passava als dominis del monarca, la qual cosa inicià el desenvolupament de la burocràcia, que suposava alhora l'elaboració i conservació de documents escrits.

LA TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT

Els criteris d'edició que hem seguit són els següents:

- Respecte escrupulós al text.
- Regularització de l'ús de majúscules de la *u* i la *v* i de la *i* i la *j*.
- Posam entre claudators les grafies que no apareixen al mapa perquè s'amaguen dins del marc on es conserva dit mapa i el desenvolupament d'alguns dígrafs: *rr*, *ny*.
- Hem adoptat l'ús de l'accent, l'apòstrof i la separació de mots d'acord amb la normativa catalana actual.

Los 2 fuertes señalados de color amarillo es todo una misma fortaleza y tiene 19 passos o entradas, an menester por gauardarles 256 hombres, y sera inexpugnable. Cabran en ella toda la gente inutil del Reyno / Tiene aguas lenyas, y otras comodidades y muchos molinos a la alda de los dichos montes

Fuerte 1 De Lluch. Tiene 9 passos señalados con 9 letras

A -	5	hombres
B -	20	
C -	20	
D -	50	
E -	4	
F -	4	
G -	2	
H -	10	
I -	6	

---

141   hombres

Fuerte 2 tien(e) dies passos nombr(a)dos con 10 num(e)ros

1 -	10	hombres
2 -	2	
3 -	12	
4 -	25	
5 -	20	
6 -	10	
7 -	20	

8 -	4
9 -	12
0 -	20

115

Fuerte 1 dicho de Lluch

- A- Al bar(r)aquar d'en Marc
- Sa Padrisa
- B- Al Tenboret
- C- Pas qui. s diu al cor(r)al de Quosquonar dins Albarqua
- D- Al Pas de (...) (1) de Turuxant
- E- Pas dels Tosals Verts qui afronta a Omalluix
- F- Al Salt d'en Conill qui afronta en cal Sinon de Messenella
- G- al pas del grau magor
- H- Al portell del satri
- Al fronto
- I- La fontasa
- Puix Tumí

Al centre de l'anomenat **Fuerte 1** hi ha una rosa dels vents de 16 puntes (vuit grosses i vuit petites), i enmig de la rosa: *nuestra seniora de Lluch Lluch*

La rosa dels vents presenta una simbologia clàssica: una flor de llis per indicar el nord i una petita creu per indicar l'est (la direcció cap a Jerusalem). A més, hi són escrits els vents següents:
ponent
mijorn
mastral

Part damunt el **Fuerte 1** hi ha la següent inscripció:
Sa Vall d'en Marc astà
anant de Pollensa a Lluch
à-y set molins de aigo

La toponímia litoral que hi apareix és aquesta (de sud a nord):
 (C)ala de Deyà
 Alconasa
 Port de Sóller
 S. Caterina
 La Pedra Picada
 Coll de l'Era
 Las Puntès
 Coll de l'Illa
 L'Illa
 Cala Fer(r)era
 Pas del Coll de Miramar
 Cap de la Mola
 Cap de la Vaqua (2)
 Cala altest
 Cala del Mix

Cala al Codolar

També els pobles de:
 (V)alldemossa
 Dayà
 Sóller

Fuerte 2 dicho Cúber, Almaluig, Binimorach y L'Ofre

- 1- Pas de la monta(n)ya d'en Tor(r)ella
- 2- Altra pas molt astret
- 3- Al pas del bar(r)anc anant anvés Sóller
- 4- Al pas de l'Ar(r)os demunt Sóller
- 5- Al pas de Son Bennàser demunt la vila de Sóller^e
- 6- Al pas Morisc d'Elfàbia
- 7- Al pas de las Vaques demunt Orient
- 8- Al Pas de ne Maria demunt Orient
- 9- Al pas de la font de la Para (?)
- 10- Al pas de la foradada demunt Comasama i se aguntas (3) an els Tosals Verts

El Tex. Fuerte 3

- A- Capallana de astada
- B- Saraguay (4)
- C- Astret d'en Moragues y de Guellart
- D- Pas de mamay
- E- S'Ebeurada
- F- Pas de los Basos
- G- Culuminada
- H- Font dels Cairats
- I- La partió del Teyx i de Pastorix
- K- Coma de la Vera (?)
- L- Pas des Gar(r)over

Al sud del Fuerte 2:

- Raxa
- Buiola
- Al pas de onor
- honor
- al pas de son Creus
- pas dels molins de Cuoanagra

A la dreta del **Fuerte 2**, entre aquest i del **Fuerte 4**
TOT LO TERMA DE HORIENT
 Conmasana
 Coll d'Elmadrà

- Fuerte 4**
- campan(et)
  - Selva
  - Sollerich
  - Almadrà
  - Puix de las cadana(s)
  - Castell de Laró (5)
  - Laró (6)
  - Al pas de la bastida
  - biniselem

NOTES A LA TRANSCRIPCIÓ

- 1- Possiblement, «coll».
- 2- Llegiu «Vaca».
- 3- Llegiu «s'ajunta».
- 4- Llegiu «Saragall».
- 5- Transcrivim «de Laró» i no «d'Elaró» perquè el nom que dona el mapa al poble és «Laró» i, per tant, interpretam la preposició «de».
- 6- Llegiu «Alaró».

BIBLIOGRAFIA

- ALOMAR ESTEVE, Gabriel (1979): *Ensayos sobre historia de las Baleares hasta el año 1800*.- Ed. cort. Caja de Ahorros de Baleares.- Palma de Mallorca. 434 pàgs.
- DOMÍNGUEZ ORTÍZ, Antonio (1977): *El Antiguo Régimen: los Reyes Católicos y los Austrias*.- Ediciones Alfaguara S.A.- Alianza Editorial S.A. (Alianza Universidad-Historia de España Alfaguara III).- Madrid.- 492 pàgs.
- Gran Enciclopèdia Catalana*.- Barcelona, 1980.- 15 vols.
- PASCUAL, Eusebio (1899): *Un mapa de Mallorca -158...*.-B.S.A.L., VIII, 79-81
- PICORNELL, Climent; SEGUI, Joana M^a; GINARD, Antoni (1986): *700 anys de cartografia de les Illes Balcars*.- Ajuntament de Palma.- 126 pàgs.
- RIERA, Juan (1978): *fiMapas, planos y dibujos de Baleares, Cataluña y Valencia en el Archivo de Simancas*. (Catalogación de Concepción ALVAREZ TERAN).- Ediciones de la Universidad de Valladolid.- Valladolid.- 100 pàgs. 24 làms.